

Oud-Veenhuizen en de Jachtweide.

Inleiding.

Van het gebouw, de boerderij, de Jachtweide wordt gezegd dat dit gebouw het enige gebouw is dat nog resteert van de boerderijen die rond het jaar 1820 zijn aangekocht door de Maatschappij van Weldadigheid. Men baseert dit op een jaaranker welke vanaf de Stoomweg goed zichtbaar is aan de voorgevel, boven de nok van het dak. Het jaartal is 1723.

Het gebouw is op de Monumentenlijst geplaatst en nauwkeurig beschreven.

Alle overige gebouwen van het oude Veenhuizen van voor 1824, toen de Maatschappij van Weldadigheid het gebied in eigendom had verkregen, zijn direct na 1824 of in latere jaren afgebroken. De namen van die boerderijen leven voort in de straatnamen van het huidige Veenhuizen. Ook enkele later gebouwde boerderijen dragen nu een naam die overeenkomt met een naam uit het verleden. Of er een historische binding is moet worden betwijfeld.

Met behulp van oude kaarten en gegevens uit oude documenten is het mogelijk de ligging van verdwenen gebouwen van het oude Veenhuizen te reconstrueren.

De kaarten die hiervoor gebruikt kunnen worden zijn de kadastrale kaarten van 1832, de Franse kaarten van 1812, de kaart van Tiedeman van 1710 en de kaart van 1639 met de voorgenomen verving. Op al die kaarten zijn de aanwezige gebouwen aangegeven en met redelijke nauwkeurigheid te vergelijken met de huidige situatie. Door die vergelijking en met behulp van gegevens uit oude registers krijgen we een beeld van wat er door de jaren heen is gebeurd en uiteindelijk de Jachtweide heeft opgeleverd als restant van het oude Veenhuizen.

Het verloop van het bezit.

In een artikel in het Waardeel (2012-1) van de Drentse Historische Vereniging, heb ik al eens de ligging van de gebouwen in 1639 weergegeven en de plaats waar in 1550 onderkomens hebben gestaan van de mensen die de Schipsloot hebben gegraven. De boerderijen, de erven, staan op de kaart van 1639 met naam vermeld. De namen verwijzen naar de bezitters van die erven, **dat wil zeggen de bezitters van de leenrechten van de Kerk van Utrecht, met als eerst bekende leenman van dit hele gebied omstreeks het jaar 1200, ridder Hendrik van Norch.**

Uit het archief van het Huis Westervelde blijkt dat in november 1491, Johan van Steenwijk, via erfrecht bezitter is van de leenrechten en hij verklaart verkocht te hebben aan Bartolt Knasse het erf geheten Campinge, gelegen in het kerspel Norg en Veenhuizen in de marken Een en Donderen, bestaande uit landerijen, veen en een waardeel.

Bartolt Knasse is schulte van Norch, afstammeling van de heren van Eelde en verwant aan de van Steenwijcks. Dat veen en een waardeel kan betrekking hebben op Veenhuizen, dat na de vaststelling van het Drentse Landrecht in 1410 als boermarkte Veenhuizen het licht zag. Daarvoor kan het gezien worden als een uitbreiding van het oorspronkelijke landgoed Eyen.

Na 1491 komen meerdere overdrachten van goederen, gelegen in Veenhuizen, in akten voor.

De laatste in het archief van het huis Westervelde is een akte van 13 september 1589.

Hartelief Molenkamp, schulte van Norg, Eelde en Veenhuizen, oorkondt dat voor hem en de bijzitters in het gerecht, Egbert Upkena, hoofdman in Stad en Ommelanden, verzocht de goederen van wijlen heer Wigbold van Ewsum onder Veenhuizen met daarvoor aangewezen erfboeren te taxeren; waarop hij samen met Barolt Pelinck, Barolt Hinricus, Johan Lunsche, Floris Haijnghe, Willem Weeck, Hindrik Lubbers, Johan Haijnghe, Geert Sickinghe, Emma Boelens, Hindrik Harmens en Hindrik Jans de taxatie van die goederen heeft uitgevoerd en bevonden als volgt: van de drie erven in Veenhuizen, waarvan het middelste verkocht was aan het convent van Dionisius te Münster, werd het zuidelijke, het grootste, getaxeerd op 1450 Emders guldens, het noordelijke op 550 Emders guldens en het middelste op 450 guldens. Als bijzitters zaten in het gerecht Elbertus van Borck, landschrijver van Drenthe, en Hilbrant van Deest. Bezegeld en ondertekend door Hartelief Molenkamp; eveneens ondertekend door Elbert van Borck.

In 1589 bezaten de erfgenamen van Wigbold van Ewsum dus drie erven in Veenhuizen, waarvan één, de middelste, al was verkocht, maar mogelijk nog niet overgedragen.

Op de kaart van de voorgenomen vervening van Veenhuizen, opgemaakt in 1639 in opdracht van Hollandse investeerders komen de volgende erven voor:

1e het Pastoors Erf; hier woonde de pastoor van de oude kerk van Veenhuizen, oorspronkelijk de kapel van het landgoed Eyen. De opbrengsten van dit erf moesten voorzien in de dagelijkse levensbehoeften van de pastoor en zijn helpers. Dit zal het noordelijke erf zijn uit de akte van 1589. Bezitter van het leenrecht na 1589, was Casper van Ewsum, (zoon van Wigbold) die het erf voor 1639 verkocht aan Gerrit Dijckmans, notaris en kastelein van de Heer van Brederode.

2^e het Esser of Kamper Erf; dit moet het middelste erf zijn, genoemd in de akte van 1589. De naam Esser Erf verwijst mogelijk naar het klooster Yesse bij Haren. Dit klooster zal het erf in bezit hebben gehad voor dat de van Ewsums dit erf hebben verkregen. Dat zal dan zijn voor 1551 wanneer Johan van Ewsum en Reinold van Burmannia het gebied bezoeken om het te gaan vervenen. In 1589 had de familie van Ewsum dit erf verkocht aan het Dyonisius convent te Münster.

Door dit convent moet het dan na 1589 overgedragen zijn aan een bekende kapitaalkrachtige inwoner van Kampen, vermoedelijk de burgemeester Albert van der Hell. Vandaar dat het in de volksmond bekend stond als Esser en later als Kamper Erf.

Als meier wordt in 1639 Baerte vermeld. Deze persoon is te traceren als Bate Marcus of Bareld Markuszoon.

Het Pastoors Erf en het Esser Erf worden in 1639 door Dijckmans en van der Hell overgedragen aan de heren Gijssels van Lier, P en F Coorner, Couckebacker en Putmans. Samen betrof het hier de helft van de te ontginnen Veenhuizer venen.

3^e Het Grote Camper Erf; na 1589 in bezit gekomen van Albert van der Hell, burgemeester van Kampen. Omstreeks 1640 verkocht aan de Haagse juwelier Gerrit Maes. Het Grote Camper Erf besloeg een kwart van de te ontginnen venen. Dit erf moet het zuidelijkst gelegen erf zijn uit de akte van 1589.

4^e Het Groninger Erf; na 1589 in bezit gekomen van de Groninger burgemeester Egbert Upkena. In 1639 was het een vervallen erf en in gebruik bij Pieter Hendriks die op het Grote Camper Erf woonde. Mogelijk was dit erf daarvoor een deel van het Grote Camper erf en is daarvan afgesplitst in 1589. Dit moet het laatste kwart zijn geweest van de te ontginnen venen. Dit erf is omstreeks 1640 verkocht aan de griffier van de Staten Generaal, Cornelis Musch. Deze stond bekend als één van de grootste openbare dieven.

5e Het Bronniger Erf; aanwezig op de grond welke in 1491 door Johan van Steenwijck is verkocht aan Bartold Knasse en in 1492, na zijn dood, bezit werd van zijn zoon Johan Knasse. De jongste dochter van Johan Knasse, Hendrikje, huwde in 1545 met Joachim Lunsche. Hun zoon Herman huwde in 1590 met Freykien Brunneger. Vermoedelijk is met de bruidsschat van Freykien toen een nieuwe boerderij gebouwd en heeft het de naam Brunneger of Bronneger Erf gekregen. Freykien kwam uit Bronneger. Haar vader was ette, evenals de vader van Herman.

Dit erf is niet verkocht aan de Hollandse participanten maar staat wel op de kaart van 1639, waarop de kavelindeling na de voorgenomen vervening is aangegeven en ook de nieuw aan te leggen wegen en waterlopen.

Op 18 november 1641 vond nog een laatste overdracht plaats aan Couckebacker en Putmans van een zestiende part in de "Veenhuser arve" door de heer van Haersolte, drost van Salland en gecommiteerde bij de Staten Generaal. Vermoedelijk was dit vroeger een deel van het Pastoors Erf en daarvan afgesplitst door vererving of verkoop.

De nieuwe bezitters van het Pastoors Erf en het Esser Erf stelden een verwalter of rentmeester aan. De keuze viel op Balthasar van der Donck, een familielid van één van de participanten, Aert Gijssels, later als Gijssels van Lier vermeld.

Van der Donck vestigde zich in Veenhuizen, in eerste instantie op het erf van Baerte, maar mocht later een nieuwe woning bouwen, maar die moest wel in de nabijheid van "Baertes plaets" staan, het Esser Erf.

In februari 1653 nam van der Donck 1/8e part van de Compagnie over en verkocht enkele maanden later 1/16e part door aan Adriaen van Berckel.

Deze van Berckel stelde echter als voorwaarde dat de verkoper zijn land moest splitten en delen met de andere participanten zodat van Berckel weet welk deel van hem is. Bij die verkoop waren van de andere participanten, Gijssels en Couckebakker aanwezig. We moeten dan aannemen dat daarna het gezamenlijk bezit is gesplitst en dat ieder zijn deel in bezit heeft genomen.

Dat splitsen zal ook aanleiding zijn geweest om de bedrijfsgebouwen, waarvan in ieder geval één al in 1639 in bouwvallige staat was, te gaan verplaatsen of te herbouwen. Of dat direct omstreeks 1655 al is gebeurd of later is niet te zeggen. Waarschijnlijk in de jaren tussen 1655 en 1661. In dat laatste jaar is de kerk gesloopt (zie het artikel in een eerdere Boerhoorn) en moet het kerkhof zijn verplaatst naar de plek die nu het Spaanse kerkhof heet.

Op de kaart van Tiedeman uit 1710 staan slechts 2 gebouwen welke beide niet op een plek staan die overeenkomt met de plek van een gebouw op de kaart van 1639. De Franse kaart van omstreeks 1800 geeft echter duidelijk aan dat de gebouwen van 1639 niet meer aanwezig zijn en dat het oude Veenhuizen zich in zuidelijke richting heeft verplaatst.

De voorgenomen vervening volgens het plan van 1639 werd een mislukking en van der Donck krijgt onenigheid met de andere participanten en dat gaat zo ver dat die andere participanten in 1662, door tussenkomst van de schulte van Norg, Hendrik Wijntjes, van der Donck en de andere meiers het gebruik van hun erven en landerijen opzeggen en dat zij die voor 1 mei 1663 moeten hebben verlaten. Van der Donck weigerde echter zijn behuizing vrijwillig op te geven en hij betwistte het recht van de participanten hem van zijn erf te zetten. Van der Donck bleef in Veenhuizen wonen. Met instemming van de schulte van Norch stonden de boeren/meiers in Veenhuizen hem toe zijn drie paarden en zes koeien te weiden op het erf van Roelof Barents en het Esser Erf.

In 1680 kreeg Lucas Nijsingh, de secretaris van het Landschap Drenthe, de opdracht van de erven van Couckebakker en Putmans, om hun aandeel te verkopen. Het betreft hier de helft van het totale complex. Mr. Gerrit van der Donck, zoon van de in 1666 overleden Balthasar, werd de nieuwe bezitter. In 1685 verkocht Gerrit zijn bezit aan zijn zwager Abraham Schook en echtgenote Theodora ter Braeck. Een andere zoon van Balthasar, Evert, wordt in 1691 als belastingplichtige vermeld van de woning waar voorheen zijn moeder verbleef. Deze woning moet dan de oorspronkelijke woning zijn welke Balthasar heeft gebouwd op zijn één achtste deel van het complex, tussen 1653 en 1663. In 1764 wordt een nazaat, ook Evert genaamd, vermeld als belastingplichtige op een half erf met nering. Die nering bestaat uit het hebben van een herberg en wat daarbij behoort.

In 1774 wordt geen van der Donck meer vermeld, maar wel de ette Roelf Hofsteenge die in dat jaar, op 8 mei, is getrouwd met Grietje Stevens. Hij staat vermeld met ambt, maar zonder nering.

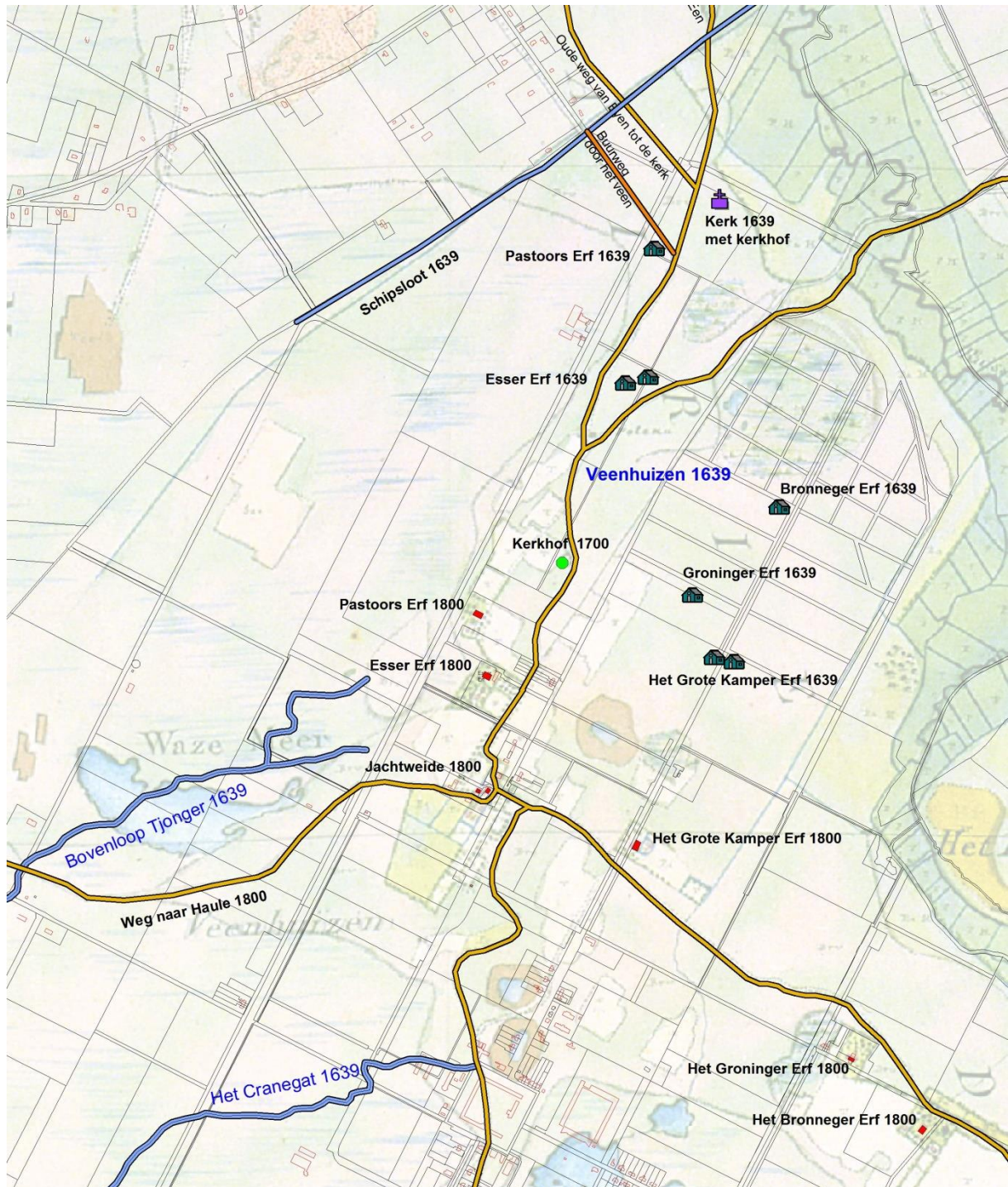
In 1784 wordt Hofsteenge vermeld met ambt en nering. Omstreeks 1774 zal Evert van der Donck het pand hebben overgedragen aan Hofsteenge.

De bebouwing tussen 1639 en 1832.

Met behulp van oude belastingregisters, waarin het haardstedengeld staat vermeld, is te reconstrueren welke gebouwen van 1832 als vervangers van de gebouwen van 1639 moeten worden gezien. Op kaart 1 zien we de verplaatsingen van de erven weergegeven van 1639 tot 1800.

In 1824 is het derde Gesticht gebouwd, waarbij door afbraak en na ontginningen enkele gebouwen zijn verdwenen. De plaats van die gebouwen is te reconstrueren met behulp van de Franse kaart die opgemaakt is tussen 1800-1812.

Op de kaart van 1639 komt, op de plek waar nu de Jachtweide staat, geen bebouwing voor. Ook op de kaart van 1710 is geen bebouwing op die plek te zien. Maar de Franse kaart van 1812 laat duidelijk zien hoe het gebied er toen uit zag. Die kaart is kleinschalig en dus zijn de vormen van de bebouwingen en andere belijningen wat vaag, maar toch nog voldoende duidelijk om een beeld te krijgen van de topografische situatie in die tijd.

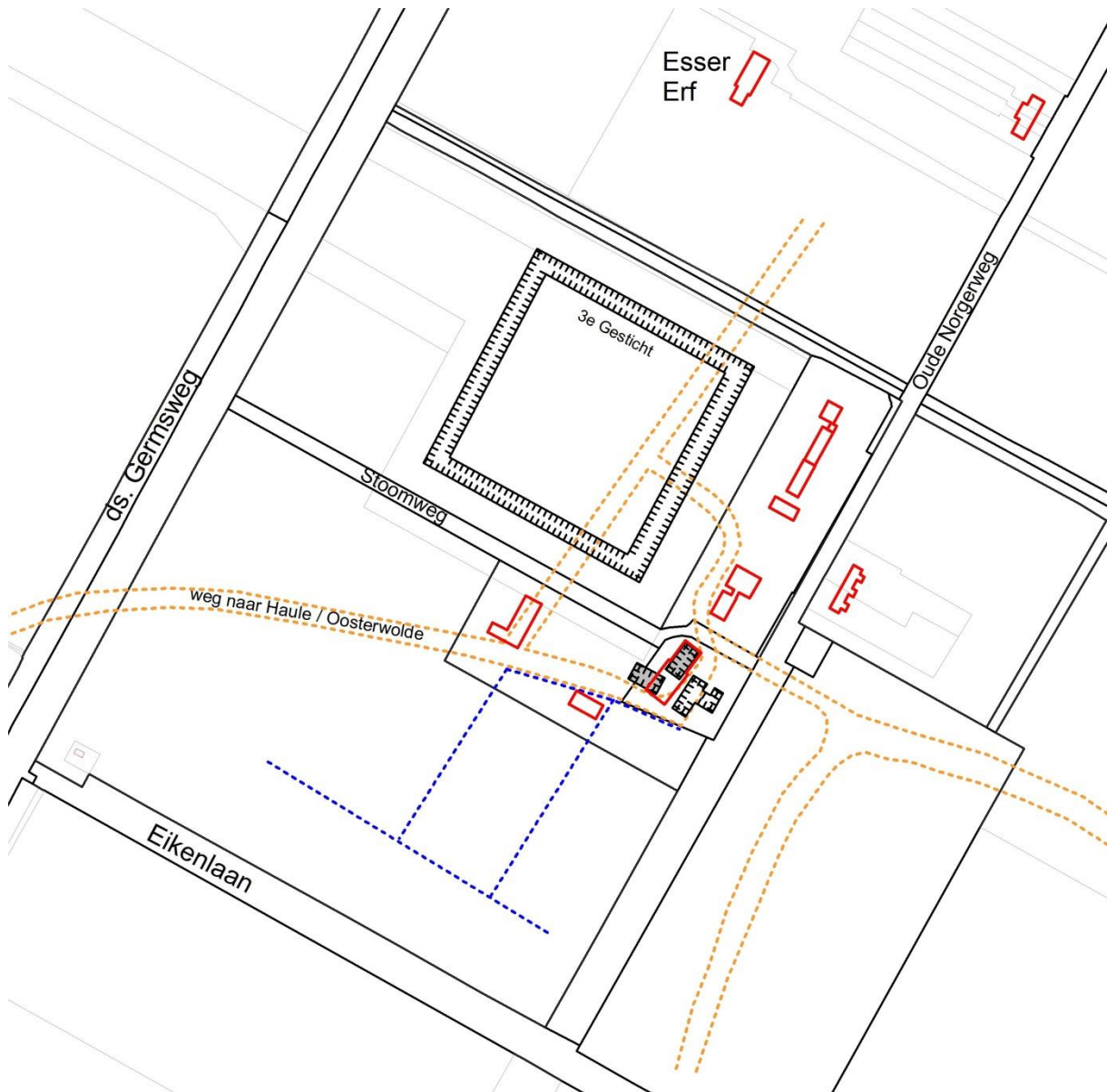
Kaart 1. De verplaatsingen van de gebouwen van het oude Veenhuizen tussen 1639 en 1800. Ondergrond is de Franse kaart van 1812, waarop de wegen iets beter herkenbaar zijn gemaakt. Als extra laag zijn met grijze dunne lijnen de huidige perceelsgrenzen aangegeven om de ligging van de gebouwen van het oude Veenhuizen beter te kunnen herkennen.

Op kaart 2 is het gebied rond de huidige Jachtweide aangegeven, waarbij ik de belijningen van de gebouwen wat scherper heb gemaakt en de gebouwen zelf ingekleurd, zodat ze goed herkenbaar zijn. We zien een perceel, omring door wegen, met in de zuid-oost hoek een gebouw. Dit is de herberg van voorheen van der Donck, die hij omstreeks 1870 heeft verkocht aan Hofsteenge. Het moet gebouwd zijn na 1710, toen hier nog niets stond of niets meer aanwezig was, en voor 1800, toen de Fransen dit gebied hebben gemeten. Het vermoedelijke bouwjaar is 1723.

Kaart 2 Opgewerkt detail van de Franse kaart met de gebouwen situatie op het Esser Erf in 1812. A is het landbouwbedrijf en B de herberg / tapperij van Hofsteenge. De vorm van het gebouw komt niet helemaal overeen met de vorm op de kadastrale kaart van 1832. Het rechter deel sluit wat de voorgevel betreft met de kadastrale kaart van 1832, evenals de twee zijgevels, maar het overige deel is in 1832 anders afgebeeld.

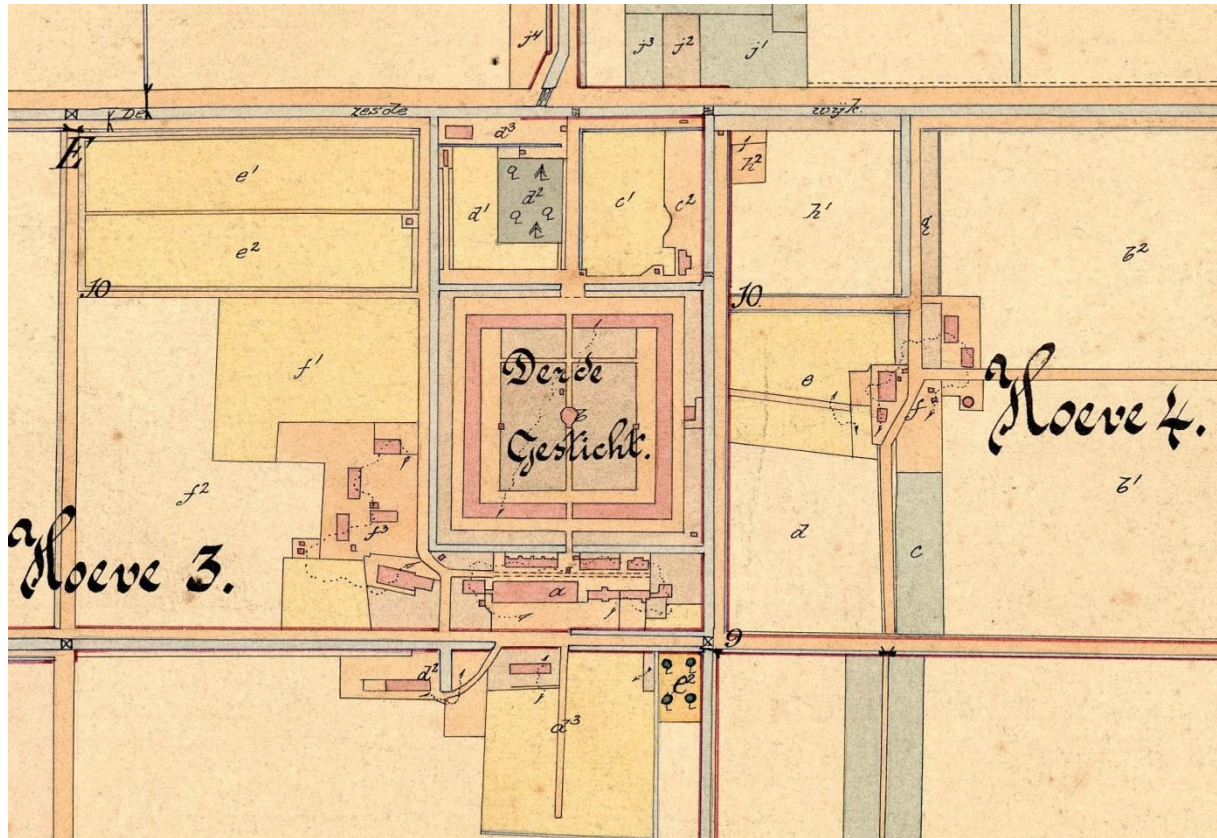
Op kaart 3 zien we de situatie van 1800 en 1832, op een achtergrond van de huidige situatie.

Wegen/sloten 1800 met korte streeplijnen, de Jachtweide grijs ingekleurd, (de tapperij met de schuur). Van 1832 is het 3^e Gesticht aan de kaart toegevoegd + de na 1824 gebouwde schuur ten oosten van de Jachtweide. De situatie 2015 is als achtergrond weergegeven in volle dikke lijnen. We zien dat het gebouw de Jachtweide naar achteren toe is uitgebouwd na 1832. Dat moet gebeurd zijn vòòr 1900, waarbij een schuurgedeelte aan de woning/tapperij is aangebouwd. Tevens moeten toen de overige schuren zijn afgebroken. In 1935 is er weer een aanpassing geweest waarbij het dak is vernieuwd.

De frontbreedte van de tapperij op de kadastrale kaart van 1832 is 11,7 meter. De huidige frontbreedte is 12 meter. Als er geen meet- of karteerfouten zijn gemaakt, zou dat er op kunnen duiden dat ook de buitengevel van de tapperij vernieuwd moet zijn bij de aanbouw van de schuur voor 1900.

Van de situatie in 1900 bestaat een kaart met het totale bezit van de Maatschappij met beschrijving. Hieronder een detail van de kaart met de hoeves 3 en 4.

Hoeve 3 is de Jachtweide, een deel van het voormalige Esser Erf. Hoeve 4 is het Esser Erf. Dit erf is later afgebroken en vervangen door nieuwbouw.

Het Pastoorserf lag ten noordwesten van hoeve 4, maar is bij de inrichting van de kavels door de Maatschappij van Weldadigheid, afgebroken.

Het Groot Camper Erf, dat in 1800 aan de latere Hospitaallaan lag, ter hoogte van de Jachtweide, is afgebroken en een nieuwe boerderij is als hoeve 6 van het derde Gesticht een eind noordelijker gebouwd.

Het Groninger Erf en het Bronneger Erf zijn in 1824 niet afgebroken en kwamen te liggen aan de Eikenlaan nabij het kerkhof, als de hoeves 5 en 6 van het 2^e Gesticht.

Het Bronneger Erf is al voor 1900 afgebroken bij de aanleg van het sterrebos.

In 1710 lag het Bronneger Erf in de Brul.

Het Groninger Erf is later ook afgebroken en vervangen door nieuwbouw op dezelfde plaats.

Van al deze erven/boerderijen is alleen het voorhuis van de Jachtweide bewaard gebleven als een monument van het oude Veenhuizen van vòòr de komst van de Maatschappij van Weldadigheid naar dit gebied. Ook het Spaans Kerkhof kan hieraan toegevoegd worden als het in 1661 verplaatste kerkhof, waarvan het voornemen al op de kaart Veenhuizen 1639 is aangegeven als te verplaatsen naar het Pastoors Erf, bij de uitvoering van de voorgenomen vervening. Die vervening is anders verlopen dan in 1639 de bedoeling was, maar het verplaatste kerkhof is wel op het Pastoors Erf terecht gekomen.

Norg, 5 mei 2018/17 maart 2021
Anne Post

Literatuur:

Collectie Drents Archief: Oude Staten Archieven van Drenthe; Huisarchief Westervelde.

De Veenhuizer venen in de Gouden Eeuw: een mislukte Hollandse investering. J Stienstra en G Groenhuis; NDVA 1984.

Kaarten:

Franse kaart beschikbaar gesteld door het Drents Archief als digitaal bestand.

Beeldbank van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed: Kadastrale kaarten 1811-1832.

Kadaster open data; kaartbewerking door de auteur.

Archief MvW Rijksgesticht Veenhuizen Derde Gesticht kaart 1902; Nederlandsche Heidemaatschappij Utrecht.

<https://www.dorpshistorie.nl/Kuinre-Norch.html>